

Cultuurhistorisch landschap (Provinciaal cultuurhistorisch belang)

Naam:	Dommeldal
CHW-code:	LSDO
Regio('s):	Kempen
Cultuurhistorisch belang:	Een samenhangend en relatief gaaf oud zandlandschap met beekdalen, akkercomplexen, landgoederen, woeste gronden en jonge ontginningen. Bijzonder voor dit gebied zijn de vloeiveides en viskwekerijen langs de Tongelreep en de Beekloop. Verder zijn er watermolens en plaatsen van oude watermolens. Daarnaast liggen er voordes waar landwegen de beken passeerden.
Strategie:	Het behoud en beter beleefbaar maken van sporen van oud watermanagement in beekdalen, zoals vloeiveides, viskwekerijen en watermolens Het versterken van het contrast tussen de oude ontginningen met akkers enerzijds en voormalige woeste gronden anderzijds Het versterken van het natte karakter van de beekdalen en (voormalige) vennen De natuurontwikkeling, waterberging, stedelijke uitbreiding en economische dragers afstemmen op de cultuurhistorische identiteit Het vergroten van de cultuurhistorische waardering door vergroting van de beleving
Beschrijving:	Het landschap Dommeldal bestaat uit een zwak golvend dekzandlandschap dat doorsneden wordt door een aantal beken. Van oost naar west liggen de volgende beekdalen tegen: het dal van de Kleine Dommel&#47 Rul&#47 Groote Aa, de Tongelreep, de Dommel en de Keersop. Tussen de beekdalen liggen de wat hoger gelegen dekzandruggen of - plateaus, waar zich vroeger uitgestrekte heidevelden, vennen en kleine hoogveentjes bevonden. De dorpen hebben zich in de loop van de dertiende en veertiende eeuw verplaatst naar de randen van de beekdalen en de hogere gronden. Hier ontstonden de grote akkercomplexen. In plaatsen als Dommelen, Heeze en Valkenswaard bleef de kerk achter op de oorspronkelijke plek van het dorp. Akkers, beemden en heide:De akkers werden bemest met een mengsel van stalmest, bosstrooisel en heideplaggen. Dit betekende dat er een delicaat evenwicht was tussen de hoeveelheid bouwland, de hoeveelheid grasland (weiland en hooiland) en het areaal heide. Een extra moeilijkheid voor de boeren was het geringe areaal grasland: de beekdalen waren klein. Waar mogelijk werden de beekdalen ontgonnen. Aanvankelijk waren de gronden langs de beek gemeenschappelijk bezit, maar al in de middeleeuwen zijn veel beekdalen verdeeld en in percelen - beemden - opgedeeld. De boeren legden sloten als perceelscheiding aan om het water af te voeren langs de slootkanten groeiden elzensingels. Door de kleine strookvormige percelen en de vele elzensingels waren de beekdalen heel kleinschalig en besloten. Op de natste plekken werden percelen hakhout aangelegd. De heide werd extensief gebruikt, maar was wel belangrijk in het landbouwsysteem. De heidevelden waren ontstaan door langzame degradatie van het oorspronkelijke bos. In de late middeleeuwen was dit bos vrijwel overal verdwenen en vervangen door heidevelden en stuifzanden. Dergelijke verstuingen konden de akkers bedreigen. De rechten en plichten van de inwoners ten aanzien van de gemeenschappelijke gronden werden binnen de dorpsgemeenschap of gemeeynde bepaald: hoeveel schapen men mocht weiden, hoeveel karrenvrachten plaggen er vanaf gehaald mochten worden, hoeveel turf er gestoken mocht worden, welke bijdrage er geleverd moest worden voor de gemeenschappelijke voorzieningen, zoals de wegen, waterlopen, en zo voort. Na de Franse tijd kwam het eigendom van de gemeenschappelijk gebruikte gronden bij de gemeente De valkerij: De uitgestrekte Groote Heide tussen Valkenswaard, Heeze en Soerendonk is eeuwenlang het terrein van het valkeniersbedrijf geweest, met als belangrijkste valkenierscentra Valkenswaard en Waalre. Dat er op de heidevelden van Valkenswaard en Leende zo'n bedrijfstak kon ontstaan had te maken met het vrije jachtrecht: de inwoners hadden het recht om de 'kleine' jacht uit te oefenen - het grotere wild was voor de heer. Het Greveschutven dankt zijn naam indirect aan de valkenjacht: de naam komt van Greve's hut aan het ven. Genoemd naar een tobhut (valkenvanghut) van de heer Greve uit Valkenswaard. In de buurt van de Achelse Kluis heeft Staatsbosbeheer een reconstructie van een tobhut gemaakt. Op de heide stonden verschillende 'hutten' langs deze wegen. De Heezerhut, de Paassche Hut en de Aalsterhut zijn hier voorbeelden van. Dit waren boerderijen&#47 herbergen waar men kon verblijven en waar de postkoetsen verse paarden konden krijgen Vloeiveiden:In de tweede helft van de negentiende eeuw zijn delen van de uitgestrekte heidevelden ontgonnen door de aanleg van vloeiveiden. Vloeiveiden of vloeivelden zijn laaggelegen gronden, vaak delen van beekdalen, die periodiek onder water werden gezet, waarbij het gras kon profiteren van de voedingsstoffen in het water en in het slib. In België lagen grote vloeisystemen in de bovenlopen van de Dommel en de Tongelreep. Voor de bevloeiing werd gebruik gemaakt van voedselrijk en tamelijk kalkrijk water uit het kanaal Bochoit-Herentals. Hierdoor kregen de beken in het gebied extra water te verwerken. Dit leidde enerzijds tot wateroverlast, waarover in de negentiende eeuw nogal eens werd geklaagd. Anderzijds maakte men van de nood een deugd door zelf ook bevloeiingssystemen aan te leggen. Voor de bevloeiing maakte men gebruik van gegraven waterlopen met een gering verval, die voedselrijk water aan de beek onttrokken om de graslanden te bevloeien en te bemesten. Uiteindelijk kwam het water weer in de beek terecht. We noemen dit stelsel van hoog in het landschap liggende waterlopen het systeem van de 'opgeleide beken'. In het dal van de Tongelreep werden aan het einde van de negentiende eeuw door de paters van de Achelse Kluis vloeiveiden aangelegd. De meest uitgebreide

vloeisystemen lagen langs de Beekloop bij Bergeijk

Jonge ontginningen: Het oude landbouwsysteem veranderde omstreeks 1900 danig van karakter. Door de komst van kunstmest en afval uit de steden werd het potstalsysteem verlaten en verloren de heidevelden hun functie voor de landbouw. Er vond natuurlijke opslag van bos plaats doordat de begrazing door schapen verminderde of geheel verdween. Belangrijker was echter de invloed van uitgebreide ontginningen en bebossingsprojecten, die vooral in de jaren 1930-1940 werden uitgevoerd. De nattere heidevelden, met lemige bodems, werden grotendeels ontgonnen tot landbouwgrond. De drogere delen, op schraal zand, werden grotendeels bebost. De bossen dienden voor het vastleggen van de stuifzanden, maar uiteraard vooral voor de productie van hout. Er werden veel naaldbomen aangeplant voor gebruik in de mijnen. Op de gronden van landgoed Heeze (bij de Valkenhorst en ten noorden van de Achelse Kluis) zijn de eerste bebossingen al gerealiseerd in het begin van de negentiende eeuw. Visvijvers: Door de toepassing van kunstmest verloren ook de arbeidsintensieve vloeisystemen hun betekenis voor de landbouw. De aanvoersloten van de vloeisystemen werden opnieuw gebruikt voor wateraanvoer naar de visvijvers in de buurt van Luyksgestel en Valkenswaard. De vijvers bij Valkenswaard zijn het meest uitgestrekt en liggen in het dal van de Tongelreep. Via een zeer ingenieus netwerk van inlaatwerken, aanvoerkanaaltjes en overloopjes werden de verschillende vijvers voortdurend van vers water voorzien.

Verkeer: Op sommige plekken lagen pleisterplaatsen midden in de heide, zoals de Heezerhut en de Aalsterhut. De interlokale wegen volgden vaak de beekdalen, maar liepen hier en daar ook dwars over de heidevelden. Een belangrijke noord-zuidverbinding was de Luikerweg tussen 's-Hertogenbosch en Luik. In het midden van de achttiende eeuw is deze weg verhard: een van de eerste wegen in Nederland. In 1866 werd de spoorlijn Eindhoven-Neerpelt aangelegd, met een station in Valkenswaard. In 1959 kwam de aftakking Valkenswaard-Geldrop gereed. Beide spoorlijnen zijn inmiddels opgeheven.

Cultuurhistorische Vlakken:

Akkercomplex Moorselse Akkers
Akkercomplex Meelakkers
Akkercomplex Loonse Akkers
Akkercomplex Kerkhof
Akkercomplex Herselsche Akkers
Akkercomplex Dijkakkers
Akkercomplex De Aa
Akkercomplex Achtereind
Beekdal van de Goorloop
Beekdal van de Kleine Dommel of Rul
Beekdal Else Beemden
Beekdal van de Dommel
Landgoed Valkenhorst
Landgoed Kasteel Heeze
Landgoed Achelse Kluis
Oude ontginningen Muggenberg en Kreijl
Oude ontginningen Zes Gehuchten
Jonge ontginningen Enderheide en Maayerheide
Jonge ontginning Meerven
Jonge ontginning Groote Huisven
Jonge ontginning De Plateaux
Jonge ontginning Braakhuizensche Heide
Jonge ontginning Beekloop
Jonge heidebebossing De Weijs
Jonge ontginning Beekerheide
Jonge heidebebossing Molenheide
Jonge heidebebossing Lieropsche Heide en Blauwe Kei
Jonge heidebebossing Leenderbos
Jonge heidebebossing Herselsche Heide
Gebergten
Groote Heide bij Geldrop
Groote Heide bij Achelse Kluis
Strabrechtsche Heide
Woeste gronden De Malpie
Woeste gronden Meerven en omgeving
Visvijvers bij Valkenswaard

Regio (Provinciaal cultuurhistorisch belang)

Naam:	Peelrand
CHW-code:	REPE
Ligging:	Brabant van het zand
Cultuurhistorisch belang:	De Peelrand bestaat uit een ring van middeleeuwse dorpen op enige afstand van het voormalige veengebied van De Peel. Deze oude dorpen worden gekenmerkt door akkercomplexen, schaarse groenlanden en voormalige heidevelden. De heidevelden zijn in de negentiende en twintigste eeuw ontgonnen en grotendeels omgezet in landbouwgrond, waardoor er een waardevol mozaïek is ontstaan van oude en jonge ontginningen. Enkele kastelen, diverse kloosters en de Peel-Raamstelling verlenen het gebied extra cultuurhistorische betekenis.
Essentiële aspecten:	In de regio ligt het volgende cultuurhistorische landschap van provinciaal belang: Oud zandlandschap bij Stiphout. Dragende structuren in de regio zijn: De oude zandontginningen met akkercomplexen, beemden, broekgebieden De jonge heideontginningen De Zuid-Willemsvaart en het dal van de Aa De Peel-Raamstelling met Defensiekanaal De kloosters
Strategie:	1. Behoud door ontwikkeling of versterking van de samenhang van de dragende structuren van de regio. 2. De cultuurhistorische waarden van de Peelrand in hun samenhang verder ontwikkelen, beschermen en toeristisch-recreatief ontsluiten. Dit geldt in het bijzonder voor het cultuurhistorisch landschap: "Oud zandlandschap bij Stiphout" (ook deels in gebiedspaspoort Kempen). 3. Het duurzaam en in samenhang behouden van het bodemarchief (o.a. door afstemming van het gemeentelijk archeologiebeleid) van de archeologische landschappen: "Peelhorst Oost" en "Dekzandeiland Astén-Deurne". 4. Aandacht voor behoud en herstel van het voor Brabant unieke verschijnsel wijst. Dit kan door bij de inrichting en het beheer in het buitengebied rekening te houden met het aspect wijst en met de zichtbaarheid in het landschap
Beschrijving:	Regio Peelrand is een zwak golvend dekzandlandschap dat als een hoefijzer rond het voormalige veengebied van de Peel ligt. Door het westelijk gedeelte loopt de Peelrandbreuk, die de Centrale Slenk en de Peelhorst van elkaar scheidt. Langs de breuk vindt nog steeds beweging plaats. Aan het aardoppervlak is de breuklijn hier en daar te zien als een trede in het terrein met een hoogteverschil van enkele meters. Langs de breuklijn komt kwel aan de oppervlakte (wijst). Deze natte delen vormen het brongebied van de bovenlopen van de Aa. De oostzijde van de Peelhorst wordt eveneens door een breuk begrensd. Het noordelijke gedeelte van de Peelhorst is een vlak gebied met plaatselijk dekzandruggen en bevat een gradiëntrijke overgang naar de regio Maaskant waar kwel aan de oppervlakte komt. Het westelijke gedeelte van de Peelrand bestaat uit het open beeklandschap van de Aa. De Peelrand is een overwegend oud en gevarieerd zandlandschap met een kralensnoer van agrarische nederzettingen, akkercomplexen, weilanden en bossen. De oude dorpen liggen in een wijde boog rond het voormalige hoogveengebied. Het oude zandlandschap rond Stiphout met bolle akkers, beemden, hakhoutbosjes en -wallen is een voorbeeld van dergelijke oude ontginningen. Op verschillende plaatsen zijn in de beekdalen restanten van vloeisystemen aangetroffen. De boeren gebruikten de randen van de Peel om hun vee te weiden, om strooisel te winnen voor de potstallen en om, op bescheiden schaal, turf te steken. In de loop van de afgelopen 1000 jaar werd er vanuit deze dorpen steeds verder geknabbeld aan de randen van het veen. Karakteristiek zijn de vele kloostercomplexen, kerken en processieparken. Tussen de oude dorpen en het Peelgebied liggen jonge ontginningen en boscomplexen uit de negentiende en twintigste eeuw. In deze randzone ontstonden nieuwe dorpen als Odiliapeel en Venhorst. Met het in cultuur nemen van deze 'woeste gronden' werd ook de waterhuishouding steeds verder gereguleerd. Bestaande beken werden rechtgetrokken en stroomopwaarts verlengd en er zijn tal van nieuwe waterlopen gegraven. Bij Mill ligt een deel van de Peel-Raamstelling, bestaande uit het Defensiekanaal, inundatieterrainen en diverse kazematten. Het westelijke gedeelte van de Peelrand is na de Tweede Wereldoorlog sterk verstedelijkt. Hier liggen grote plaatsen als Helmond, Deurne, Uden, Oss, Someren, Gemert en Heesch. Het oostelijk gedeelte van de Peelrand wordt gekenmerkt door kleine dorpen als Schaijk, Mill, Sint Anthonis en Overloon. De infrastructuur wordt hier bepaald door enkele regionale wegen.